

Az erdélyi fejedelmek és az egri pasák 1596–1660

Eger a magyarországi hódoltság harmadik (Buda és Temesvár kiépítése után kialakított), tartósan fennálló tartománya volt. Létrejött, majd fennállása és feladatköre is sok szállal fűzte az Erdélyi Fejedelemséghez. A következőkben ezt a kapcsolatot tekintjük át.

A tizenöt éves háborúig az oszmánok nem számítottak támadásra a birodalom területébe szervezetileg is betagolt hódoltságban kelet felől: erőrendszerük nyugat és észak felé fordult, keletre alig néhány erősség nézett. A várháborúk elültével (1566), a határok megszilárdulása után Hatvan és Jenő (Ineu, RO) között csak Szolnok és Gyula, valamint a sorban kiépített Szentmiklós, Békés, Szarvas és Erdőhegy palánkjai tartották a frontot. Mindez nem meglepő: a Szapolyaiak királysága, majd az Erdélyi Fejedelemség az oszmánok vazallusa volt, léte az oszmánoktól függött, ráadásul a román fejedelemségekkel sakkban tartották egymást, s a háttérben ott állt a Krími Kánság is. A kölcsönös függési rendszer kellőképpen biztosította az oszmánok hatalomgyakorlását. Erdéllyel a kapcsolatokat török oldalról, helyi szinten a temesvári és a budai pasák intézték, vagy közvetlenül Isztambulból leveleztek velük.

1594-ben azután gyökeresen megváltozott a helyzet: Erdély és a román vajdaságok elszakadtak a Portától, ami önmagában is óriási problémát jelentett az isztambuli vezetésnek, több okból is. Egyrészt a vajdaságok területének kiesése veszélyeztette a birodalom élelmiszerellátását, másrészt a külső határok sokkal közelebb kerültek a törzsterületekhez, ráadásul a magyarországi hódoltság is védtelenné vált kelet felől, amely így magányos, féloldalasan megerősített ékként nézett észak felé. A Habsburg és az erdélyi haderő kihasználta a kínálkozó alkalmat, és szisztematikusan göngyöltette fel a védelmet, immáron kelet felől: 1595-ben elfoglalták és elpusztították Szarvast, Szentmiklóst és Békést, másrészt magyar kézre került Jenő, Lippa és környékük is. A keresztény erők tehát visszaszorították az oszmánokat Temesvárig, kelet felé már csak a fővárok, Hatvan, Szolnok és Gyula tartotta a frontot, s ezek ellen is támadás indult 1595–1596-ban. Ráadásul az erdélyiek – igaz, sikertelenül – megtámadták Temesvárt (1596. június 16–21.) is. A hódoltság keleti frontja tehát recsegett-ropogott, és fennállt a veszélye, hogy a Dunától keletre eső területek elvesznek a birodalom számára.

1596-ban azonban, a korábbi veszteségeket – pl. Esztergom elfoglalását – látva maga III. Mehmed szultán (1595–1603) indult hadjáratra: Szülejmán szultán uralkodása óta először érkezett a birodalom uralkodója a végvidékre. A hadjárat célja sokáig homályban maradt, a kortársak többnyire Bécs vagy Erdély elfoglalására gondoltak, ami az adott helyzetben teljesen logikusnak is tűnt. A török sereg augusztus elején érkezett meg a belgrádi táborba, ahol hamarosan hírt kaptak Hatvan augusztus 15-én megkezdődött ostromáról. Ennek hatására a szultán és vezérkara úgy döntött, hogy a vár felmentésére indulnak, melynek elvesztése Buda és a Nagyalföld védelmét nagyon megnehezítette volna. A döntés helyesnek bizonyult: Hatvant valóban bevették a keresztények (szept. 3.), de a közeledő oszmán had minden további nélkül visszavette azt bő egy héttel később. Innen logikus lépés volt Eger ostroma: a fővár bevétele egyfelől stabilabbá tette az Alföld birtoklását, továbbá megnehezítette a Királyság és

Erdély kapcsolattartását, ráadásul kiterjesztette az adózási körzetet is (illetve újjáépítette azt, ami a gömöri várak három évvel korábbi, keresztények általi visszavétele miatt elveszett). Eger bevétele tehát jó, bár súlyos következményekkel járó döntésnek bizonyult: Esztergom további kilenc éven keresztül keresztény kézen maradt, ami Buda és Pest számos ostromához, az utóbbi időleges elvesztéséhez (1602–1603) vezetett. Eger bevétele ugyan keletről fedezte a térség oszmán központját, de nem oldotta meg északi és nyugati veszélyeztetettségét. Mindenesetre Eger körül az oszmánok megszervezték a hódoltság következő tartományát, azaz vilájetjét.

Eger azonban nem csupán ebben a válságos időszakban, hanem a későbbiekben, Erdély újbóli vazallitásba kerülése után is hasznosnak bizonyult, mert többé-kevésbé szemmel tarthatta a fejedelemség és a Magyar Királyság határát. Ez egyfelől Erdély védelme, másrészt Erdély féken tartása miatt volt fontos. Az Erdélyből induló, s a Magyar Királyság ellen irányuló támadások (1604–1606, 1619–1621, 1623–1624, 1626, 1644, 1645) ugyanis mindig felvetették a Habsburg-oszmán béke felbomlásának lehetőségét, ami általában az Oszmán Birodalom szempontjából sem volt kívánatos. Egerrel együtt immár három pasaság „vigyázott” Erdélyre, hiszen Temesvár mellett 1593-ban kialakították az Özü/Szilisztrai pasaságot is: a fejedelemséget tehát körbevették az oszmán erők.

A következőkben néhány esettanulmányon keresztül azt tekintjük át, hogy a gyakorlatban hogyan is működött Erdély és az Egri Vilájet kapcsolata.

A hosszú háború utolsó szakaszában az a Bektas pasa irányította a térséget, aki egyébként szolnoki születésű volt és magyarul is jól tudott, apja pedig hosszú ideig szolnoki bégeként tevékenykedett. Bektast szinte egész életpályája az erdélyi végvidékhez kötötte: mivel használható embernek bizonyult, az első egri pasa, Szinán megérkezéséig ő őrizte a frissen elfoglalt erősséget, ahova két év múlva (1598) őt nevezték ki pasának. 1601-ben azután Temesvárra került és Erdélyben hadakozott. 1602 végén újra Egerbe vezényelték egy rövid időre, hogy 1603-tól megint csak Temesváron legyen az erdélyi török párt erős támasza: hozzá menekültek a Habsburg kormányzattal elégedetlen erdélyi urak, és harcolt Giorgio Basta, a Habsburg Erdélyt irányító hadvezére ellen. Oroszlánrésze volt az Erdély visszaszerzésére irányuló kísérletekben, pl. Székely Mózes, a törökpárti emigráció, majd Bocskai felkelésének támogatásában, végül Bocskai trónra ültetésében. Egyik egri utódja, Szinán (nem azonos az előző Szinán pasával!) szintén aktívan részt vett Bocskai támogatásában, csapatai a hajdúkkal együtt harcoltak.

Erdély újbóli vazallitásba vonásával azonban korántsem oldódtak meg a problémák: közel tíz évig rengeteg volt a bizonytalanság a fejedelemség körül. Az 1606 decemberében elhunyt Bocskai István trónjára többen is pályáztak. Ő maga Homonnay Drugeth Bálintot nevezte meg utódjaként, s a törökök érthető módon ezt tekintették irányadónak. Ezért ellenezték Báthory Gábor trónra kerülését (akinek rokona, Báthory Zsigmond szakította el a fejedelemséget a birodalomtól), az ellene felkelő hajdúkat pedig természetesen támogatották, fegyverrel is, melyben ali egri pasának volt komoly szerepe. Nem kizárt, hogy ez az Ali Madzsaroglu Alival azonos, akinek ismert állomáshelyei rendre Erdély körül voltak: 1608 őszéig temesvári pasa, 1612 nyarától legalább két évig szilisztrai pasa, 1616 nyarán és kora őszén, később 1618-ban pedig egri pasa. Madzsaroglu Ali többször tevékenyen avatkozott be az erdélyi ügyekbe: 1613-ban például ő

vonult be kelet felől a fejedelemségbe, hogy támogassa Bethlen Gábor trónra ültetését, 1616 nyarán viszont, amikor Homonnai Drugeth György – a korábban említett, törökök által támogatott Homonnai Drugeth Bálint unokaöccse – újabb kísérletet tett a fejedelmi trón megszerzésére, főnökével, Kádizáde Ali budai pasával egyetemben seregeivel maga is kivonult, s nyílt titok volt, hogy a szultáni parancs ellenére valójában Homonnai trónigényét támogatják. Bethlen Gábor és isztambuli pártfogóinak ügyes politizálása, valamint Lippa várának átadása azonban keresztülhúzta a számításaikat, Bethlen Gábor megőrizte trónját, a fejedelemcsere nem jött létre. A psák pedig nem avatkozhattak be támogatottjuk érdekében.

Meglehetősen érdekes az 1619-es év. Az oszmánokat a lengyel front helyzetének alakulása aggasztotta, miközben Bethlen Gábor a hosszú háborúba bekapcsolódva a Habsburgok ellen kívánt hadakozni. Ehhez – ha nem is könnyen – portai engedélyt szerzett, és csapatai nem sokára már Bécs alatt portyáztak. Eközben érte Lengyelország felől a régi ellenlábás, Homonnai Drugeth György támadása, amelynek hatására visszafordulni kényszerült. Bár Bethlent kisebb számban török csapatok is támogatták, komolyabb erők nem mozdultak meg: a budai pasa, Karakas Mehmed a Bethlent nem különösebben kedvelő oszmán csoportokkal állt kapcsolatban. Homonnay támadása Eger „hatókörében” érte Bethlent, de az egri pasa, Halíl bin Mehmed sem mozdult, jöllehet ő valószínűleg a Bethlen-barát Szarhos Ibrahimnak a testvére volt. A nagypolitika azonban ez esetben felülírta a személyes kapcsolatokat. Pedig Bethlen általában éppen az egriekre számított, ahogy egyik követutasításában világosan meg is fogalmazta.

Az említett Szarhos Ibrahim sok szállal kapcsolódott Erdélyhez, és különösen Bethlenhez. Régi hódoltsági családból származott, a Memibegovics klánból. Összességében ő töltötte a legtöbb időt Eger élén, kb. 10 évet, s valószínűleg családjának újabb támaszpontját (odzsakját) próbálta kiépíteni a városban. 1603-tól nyomon követhető a pályája, amikor a hódoltságba vezényelték. 1605-ben Bocskai hajdúkapitányával közösen harcolt Nyugat-Magyarországon. Valószínűleg részt vett az 1613. évi erdélyi felvonulásban, melyet Iszkender kanizsai pasa vezetett, s amelynek célja Bethlen trónra ültetése volt, s nem mellesleg Erdély kifosztásával járt. Ibrahim tehát a hódoltsági Bethlen-párt oszlopos tagja volt, amiért meg is kapta a megfelelő büntetését, amikor éppen az ellentábor kerekedett felül: Kádizáde Ali pasa budai kinevezése után leváltották Eger éléről, javait lefoglalták, állítólag börtönbe is vetették. Nem sokára azután a lengyel frontra vezényelték – ahol nem sok sikert ért el. Néhány év múlva azután újra Bethlennel működött együtt, amikor őt rendelték a 30 éves háborúba bekapcsolódó erdélyi fejedelem mellé 1621-ben és 1623-ban, ekkor boszniai pasaként. A Bethlen halála utáni zűrzavaros helyzetben az Erdély szempontjából kiemelkedően fontos Temesvár élén állt, majd Egerbe vezényelték (1631–33). Ibrahim az új fejdelemmel, Rákóczi Györggyel is megtalálta a hangot: az erdélyiek a vele való jó viszony kedvéért járták ki, hogy fia, Haszan is pasai rangot kapjon, igaz, ők Temesvárra szerették volna, Haszan viszont Kanizsát kapta meg.

1636-ban újabb válsághelyzet alakult ki Erdélyben. A rokonai elleni atrocitásokat látva a fejedelemségről lemondott, s Magyarországon élő Bethlen István szervezkedni kezdett. Először az egri pasához sietett, ahol tíz napig időzött, majd Naszúhpasazáde Hüszejn budai pasát kereste fel, aki annak a Naszúh pasa nagyvezírnek volt a fia, aki korábban Bethlen Gábort trónra segítette. Eger tehát

ebben az esetben összekötőkapcsot jelentett. Hüszejn segítséget ígért és adott Bethlen Istvánnak, de 1636. október 6-án a szalontai csatában vereséget szenvedett. Az eset az állásába, a temesvári pasának pedig az életébe került. Az akcióban az egriek valószínűleg nem, vagy csak csekély számban vettek részt: egyfelől Hüszejn nem számított komolyabb ellenállásra, másrészt Homonnay János - a korábban emlegetett trónkövetelők rokona - kassai főkapitány szeptemberben kisebb sereggel táborba szállt a Felső-Tisza-vidéken, az egriek feladata minden bizonnyal a térség biztosítása volt. A tartományt ebben az időszakban egy homo novus, a koppányi bégségből kinevezett Musztafa irányította 1636 márciusától, Nászúhpasazáde Hüszejn budai pasa nyilván nem véletlenül emelte ki őt és ültette az események szempontjából fontos tartomány élére. A szalontai vereség és Hüszejn bukása sem törte meg azonban Musztafa karrierjét, 1638 végéig a tartomány élén láthatjuk.

Eger szerepe nagyon jól látható az 1650-es évek közepén kirobbant válságban is. II. Rákóczi György fejedelem 1657-ben hadjáratot indított a lengyel trón elfoglalására, de ehhez nem bírta a Porta támogatását. Nem láthatta előre, hogy éppen ekkor - 1656 szeptemberében - egy meglehetősen eltökélt nagyvezír, Köprülü Mehmed vette át a birodalom vezetését, s az előzmények ismeretében minden további nélkül bízhatott a rendkívül népszerűtlen főember közeli bukásában. Ennek a reális esélye 1659 tavaszáig meg is volt. II. Rákóczi György tehát éppen a portai állapotok jó ismeretében folytatta utólag teljesen „örültnek” tűnő politikáját, és számos kortársához hasonlóan ő sem ismerte fel, hogy Isztambulban gyökeresen megváltozott a helyzet. Az erőskezű és agresszíven politizáló nagyvezír viszont nem hagyhatta büntetlenül az engedetlen vazallus uralkodót.

Az első támadást a budai pasa vezette, melyben részt vett Csengizáde Ali egri pasa is, akit valószínűleg már az akció előkészítéseként neveztek ki a tartomány élére 1658 elején. Részt vett a vesztes páulülesi csatában, ennek ellenére Jenő bevétele után temesvári pasává nevezték ki. Itt azonban gyanús kapcsolatokat kezdett építtetni Rákóczi Györggyel is, ami hosszabb távon az állásába került.

A sors fintora, hogy Rákóczinak a kegyelemdőfést éppen az a Szejdí Ahmed budai pasa adta meg, aki éppúgy Köprülü Mehmed engesztelhetetlen ellenfele volt, mint maga az erdélyi fejedelem. Szejdí esélyes nagyvezírjelölt volt, Köprülü ezért tartott tőle, ráadásul személyes ellentétek is feszültek közöttük, ezért lett Szejdí lényegében száműzve Isztambulból, először Boszniába, azután Budára. Az erdélyi fejedelem ellen vezetett hadjárataival valójában Köprülü Mehmed ellenében próbált tőkét kovácsolni, sikertelenül: éppen győzelmeit fordították ellene, és nem sokkal később kivégezték.

Szejdí Ahmed 1659 őszén és 1660 tavaszán mindenesetre két hadjáratot is vezetett Erdélybe, mindkét esetben nagyban támaszkodott az egri erőkre. Először Szári Hüszejn egri pasa harcolt mellette, aki a sikerek eredményeképpen azután Temesvárra került, s az 1660 tavaszi hadjáratban már e minőségében harcolt. Ekkor az egri csapatok is jelen voltak, igaz, pasájuk nélkül, aki vélhetőleg még nem érkezett meg Isztambulból. Az erdély körüli gondolkodást mutatja, hogy Kászim a későbbiekben temesvári és váradi pasaként is működött.

Várad elfoglalása után Eger szerepe némiképp megváltozott, Erdélyt a sokkal közelebbi Váradi pasaság vigyázta a továbbiakban. 1660-ig azonban Egernek

komoly szerepe volt az oszmánok Erdély-politikájában, pasái közvetítőként működtek Gyulafehérvár és Buda között, a térség „szakértőiként” pedig rendre további Erdéllyel kapcsolatos tisztségekre tettek szert.